

Cholnoky Jenő

A VILÁGHÁBORÚ SZÍNTERE.

Ezt a kifejezést, hogy világháború, csak azért használom, mert az újságok szinte elkeresztelték ezt a mai fölfordulást világháborúnak, pedig még messze van attól, hogy az egész világ részt vegyen benne, még akkor is, ha a «világ» alatt a Földet értjük. Hanem a mi késik, az nem múlik; megtörténhetik még, hogy csakugyan az egész Föld összes népeinek legnagyobb része belebonyolódik a háborúba, csekély töredékek kivételével. Hiszen már csak három nagy nép van, amely nem vesz részt a háborúban: a khinai (400 millió ember), az indiai (250 millió) és az Északamerikai Egyesült-Államok (kerekén 100 millió), de nem tagadhatjuk, hogy ez a három sincs messze a beleavatkozástól s meglehet, hogy mire soraim napvilágot látnak, már ezek is hadba szólították tengernyi népüket.

Ebben az esetben aztán a háború színterének ismertetése nem volna más, mint «egyetemes földrajz»!

Ezért jellemzésemben most csak azokra a háborús területekre terjeszkedem ki, ahol már eddig is nagy események zajlottak le, ahol Németország és monarchiánk küzdi dicső önvédelmi háborúját.

Európa valójában csak Ázsiának a félszigete. Egy kontinens ez a kettő minden tekintetben s csak történelmi hagyományok választják el. Sőt ma már bátran ki lehet mondani, hogy Oroszország területe a kettős kontinensnek a törzsén van. Európa többi része olyan félsziget az óriás kontinensen, mint akár Elő-India, vagy Arábia.

Európa déli részeit is nehéz Ázsiától elválasztani. Kis-Ázsia partvidéke mindig európai népek kultúra-körében volt s a Balkán-félszigettel rendesen közös története van, a trójai háborútól kezdve egészen a mai napig. De nem is igen választhatja el a Dardanellák szorososa a két kontinenst úgy, hogy azok idegenek maradjanak, hisz már Leander is minden éjjel átúsztta Heróért ezt a folyamszerű, keskeny tengerszorost A Bosporus két partja is összetartozik, Stambul és Szkodra (Szkutari) együtt teszik tulajdonképpen a Török-birodalom fővárosát. Ez a két csodálatos szoros nem is más, mint egy hatalmas folyámrendszernek kissé elsülyedt völgydarabja. A folyam valahol a Kaukázusban eredhetett, legfelső völgye talán az Azovi-tenger volt, mert a Kerics-szoros, amelyet Szebasztopol védelmez, épen ilyen völgy-maradvány. De talán a Duna és a Dnyepri is ebbe adták le vizű ket, megjegyvezvén, hogy a Duna akkor még csak legalsó, romániai darabján volt meg, mert az aldunai szoros egészen új keletű.

Ez a folyam a Bosporuson, a Marmara-tengeren, a Dardanellákon át kijutott a mai Aegei-tenger helyén volt alacsony halomvidékre, aztán Karpathos és Rodos-szigetek közt jutott a Levantei-tengerbe. A terület darabonként besülyedezett; külön, erős süllye-dés a Fekete-tenger, kisebb a Marmara-tenger s igen egyenetlenül sülyedezett be az Aegei-tenger vidéke, az az alacsony hegy- és halomvidék, amely talán a paleolitikus kőkorszaknak lelegején még szárazföldileg összekötötte Európát Ázsiával. Ennek a tengernek a fenekén csodálatos szabályossággal ki lehet venni a hajdani folyóvölgyet Az admirális tengeri térképeinek finom mélységadatai a legnagyobb pontossággal és bámulatos, szinte meglepő épségben mutatják be ezt a folyóvölgyet, mélyen a tenger alatt, majdnem 500-1000 méternyi vízréteggel fedve! A völgyből csak a Bosporus és a Dardanellák maradtak fenn, de ezek is megsülyedtek annyira, hogy ellepte őket a tenger. Ott vannak még a folyóvölgy terrasza, ezen épültek a Bosporus festői falvai és nyaralói, ott a folyam kavicsa a terraszon, alapos kutatással még azt is meg lehetne mondani, hogy melyik került oda a Kaukázusból, melyik a Kárpátokról. Ez a kettős szűk bejáró olyan helyzetben van, hogy két partja inkább összetartozik s mint a folyóvölgyek, nem lehetnek ezek sem jó politikai választóvonalak. A

kié az egyik part, azé lesz a másik is, mert a két partot minden gazdasági érdek és történelmi fejlődés tökéletesen összekapcsolja.

És ez a kettős, szűk bejáró az egyetlen nyílás, amely a Fekete-tengerbe vezet! A Fekete tengerre, mintegy centrumra, hatalmas medencék nyílnak ki. Ide nyílik ki a Duna alsó medencéje, a hozzátartozó Romániával és Bulgáriával. Ide nyílik ki a moldovai-beszarábiai medence is, de különösen a nagy Dnyepr és Don-medencék, tehát Oroszországnak legsűrűbben lakott, legjobban művelt területe, az orosz imperiumnak igazi törzsöke és ereje ma. De ide nyílik a Kaukázus déli oldala, meg az örmény felvidék közt levő Rion-medence is, amely az ókor történetében tán sokkal fontosabb szerepet játszott mint gondolnók, de amelynek óriási jövője van.

Ennek a sok területességnek egyetlen tengeri kapuja a thrák Hellespontos, vagy Dardanellák. Ezt a legyezőszerűleg szétágazó medencecsoportot csak akkor lehet egységessé összeforrasztani, ha a Bosporus annak a népnek a kezében van, amely a csoportosuló medencék közül a legnagyobbikban, legnépesebbikben lakik. Ez pedig Dél-Oroszország.

Mintegy geográfiai szükségesség, hogy amikor a Fekete-tengerre nyíló legnagyobb medence, Dél-Oroszország olyan magas műveltségre emelkedett, hogy igazán ura tud lenni területeinek és nem zsarnoka, akkor ez a kijáró út az ő kezében legyen. Akkor aztán a Fekete-tengerre nyíló medencék mindegyike fölött ez a hatalom lesz a föltétlen úr s olyan birodalmi egység keletkezhetik, amely a legnagyobb-szerű fejlődésre volna képes, mert hiszen gyönyörű területeket egyesítene magában.

Ez a geográfiai szükségesség, amely felé a nagy orosz nép vágyakozása és törekvése irányul, természetesen öntudatlanul. Csak azt érzi az orosz, hogy addig nem lehet «tengeri» hatalom és nem lehet független «tengeri» kereskedelme, amíg a Bosporus a kezében nincs. Mennyi tenger vér folyt már ezért a törekvésért! Az oroszok törekvésének öntudatlanságát jellemzi az is, hogy amikor a Bosporus felé való törekvésük egy időre sikertelennek látszott, akkor más tengerek felé kereskedtek. Próbáltak Kelet-Ázsiában tengerhez jutni. Ebben megakadályozta őket Japán, persze az angolok intrikájával. Ez sem sikerült. Akkor próbálkoztak Perzsiában. Ott épen úgy az angol állta útját az orosz törekvésnek. Vészes helyzet volt már ott, az orosz és angol majdnem összekaptak, de az angol ügyesen kitért.

Amíg ott küzdöttek egymással, nagy meglepetéssel vették észre, hogy a németek egészen jól megvetették lábukat Kis-Ázsiában és Mezopotámiában s egyszerre keresztülhúzták mindkét hatalom számítását.

Ez a geográfiai helyzet idézte elő a mostani háborút. Az oroszoknak tenger kell. Első sorban a Bosporus, de ha azt nem kaphatja meg, akkor a Perzsa-öböl. A törökkel és a perzsával majd csak elbírtak volna valahogy, de a beférkőzött némettség a legnagyobb veszedelem gyanánt állt ez elé a törekvés elé s egyszersmindenkorra elragadta volna a Bosporust a dél-orosz-medence lakóinak kezéből!

Itt a háborúnak orosz részről való oka. Nagyon is helyesen tette a török, ha ő is támadólag lépett föl Oroszország ellen, mert hisz ha bennünket és a németeket levertek volna, semmi sem akadályozta volna meg, hogy Oroszország elháríthatatlanul rá ne tegye kezét a Bosporusra, hacsak – risum teneatis – az angol nem. Mert az angol világkereskedelemre roppant veszélyt rejtene ám ez magában!

Nos tehát a Dardanellák és a Bosporus az Erisalmája! Mindkettő szűk tengeri átjáró, magas sziklás partokkal határolva, amelyeken rettenetes erösségek védelmezik az aknákkal különben is szorososan elzárt bejárókat. Hacsak a szárazföld felől nem, a tenger felől lehetetlennek látszik ezeket az erösségeket bevenni, éppen úgy, mint Gibraltárt, amelyet az angolok igen ügyes számításal foglaltak el. Ott ugyan át nem megy hajó az ő engedelmük nélkül!

Ha a Dardanellákat mégis sikerülné bevenni, akkor következne egy veszedelmes vállalkozás: a Marmara-tengeren Konstantinápolyt megközelíteni s az utolsó lépés volna a szintén hatalmasan megerősített Bosporust keresztültrönni. És amely hajóhad ezt mind

meg is tette, még semmit sem ért el, ha egyszersmind a partvidéket is széles területen el nem foglalja, hogy nagy hadseregnek legyen ott helye védekezni, különben a parti hatalmak megint könnyen kiszoríthatják onnan.

A világháborúnak tehát az a része, amely a Dardanellák és a Bosporus felé irányul, aligha lesz eredményes. Jobban megvédte ezt a természet, hogysen könnyen lehetne vele bánni.

Európa déli részét lánchegységek borítják, geológiai értelemben vett fiatal hegyképződmények.

Északnyugat-Európában, tehát Franciaország, Németország, Nagybritannia és Skandinávia területén csupa régi, elpusztult hegymaradványok vannak.

Így tehát Európát három fő darabra bontottuk szét hegyrajza szerint. Első darabja Eurázia törzséhez tartozik. Ezen van Oroszország. Második darabja a legszebb tájképekkel ékes Dél-Európa, a lánchegységek, a fiatalos formák, a tagozott partok és nagy tengeri mélységek vidéke. A harmadik Észak-nyugat-Európa elaggott, szenilis hegyvidéke, igazi romhegységek területe, amelyet egyhangúbb, sokszor igen alacsony tengerpartok, sekély tengeri mélységek jellemeznek.

Európának legnagyobb, keleti része határtalan síkság a Kárpátoktól az Uralig, Finnország hegyeitől egész a Kaukázusig. Itt a Föld rétegei egészen nyugalomban maradtak. Úgy fekszenek egymás fölött, mint a könyv lapjai (aránylag nem is vastagabbak) s minden mélyebb folyóbeágásban egész hosszú geológiai történelem tárul föl. Oroszország területét nem szabad alföldnek neveznünk. Alacsony fennsík ez, minden folyó mély, kanyószerű árokban folyik rajta. A Dnyeper kanyonja fölött gyönyörűen emelkedik a kievi Lavra, ez az aranytól görnyedező templom-és kolostor-csoport. Nem olyan tehát ez a terület, mint a mi alföldünk, ahol határtalanul áradhat szét a Tisza, mert nincs völgye. Az orosz táblán minden folyónak meredek oldalú, elég mély völgye van, kivéve egyes helyeket, ahol a rétegeknek alig észrevehető, sekély besülyedése következtében rossz lefolyású mocsaras területek keletkeznek. A legnagyobb ezek közül a Pripet lapálya, a Dnyeper felső vízvidéke, Lengyelország keleti darabja. Ezen a hírhedt Rokitno-mocsarak segély vize possad, alig lehet mesterségesen lefolyásra bírni.

Európának ez a három darabja hazánk területén mintegy érintkezik. Gyönyörű, fiatal lánchegységgel övezi a magyar és erdélyi medencét a Kárpátok öve. A nagyszerű hegykoszorún belül az Észak-nyugat-európai rom-hegységek darabjai is helyet foglalnak.

A Kárpátok külső lejtői határozottan és élesen ütköznek össze az orosz tábla darabjaival. Így tehát valóban középhelyet foglalunk el a három nagy darab közt. Szerkezetét tekintve tehát Magyarország az igazi Közép-Európa.

Európát éghajlata szempontjából véletlenül épen ugyanerre a három darabra lehet felosztani. Dél-Európát a magasabb hőmérséklet s a vele járó félig örökzöld növényzet jellemzi, de talán még ennél is határozottabban jellemzi a téli esőzés. Ezt az éghajlatot mediterráneos vagy földközi-tengeri éghajlatnak nevezzük.

Északnyugat-Európában a mérsékelt égővek nyugati szele az uralkodó. Túlnyomó itt az Atlanti-óceán felől jövő, mindig nedves nyugati és északnyugati szél s mindig ugyanebből az irányból jönnek a lég-örvénylések, más néven depressziók vagy ciklonok is. Ezek árasztják el országos esőkkel, az évnek minden szakában meglehetősen egyforma valószínűséggel a nyugati országokat. Az év minden szakában van tehát eső, az éghajlat óceánikus. Ezt a területet atlanti klímavidéknek nevezhetjük.

Kelet-Európában már Ázsia éghajlata uralkodik. Nyári esők, hideg tél és forró nyár a jellemzők s a csapadék lényegesen kevesebb, mint a két előbbi területen. Ezt tehát Európa kontinentális éghajlatú részének nevezhetjük.

A három rész megint hazánk területén érintkezik. Magyarországon van a csapadéknak határozott maximuma októberben és júniusban. Horvátországban még az októberi a nagyobb, a Dunántúl körülbelül egyformák, az Alföldön már a júniusi sokkal nagyobb, mint az

októberi. Erdélyben az októberi maximum teljesen elmarad, de annál jobban kiemelkedik a júniusi esőzés.

Ezért tehát hazánk éghajlatilag is igazi Közép-Európa, a három éghajlati terület érintkező helye.

Így érthetjük meg már most, hogy a három nagy harctér, amelyen Németország, Ausztria és Magyarország védelmezi magát, három egészen különböző jellegű terület s a háború folyása is mindhárom helyen egészen különböző.

Az első a legkisebb harctér, Szerbia. A háború kitörésekor az emberek itthon nagyban hangoztatták, hogy egyszerűen «bemasírozunk» Szerbiába, pár nap alatt a mienk Belgrád, aztán 2 hét múlva Nisben leszünk. Most aztán ezek a kis magán-hadvezetőségek szidják a katonákat és a hadvezetőséget, amiért nem megy minden ilyen gyorsan.

Nem ismerik a terepet, fogalmuk sincs arról a rengeteg nehézségről, amivel Szerbiában a hadviselés jár. Csak azok, akik a boszniai okkupációban tetteleg részt vettek, azok tudják: mit jelent az, háború a Balkán-félsziget nyugati részében.

Mondottuk már, hogy Belgrádnál végződik a balkáni masszívum, az az ősrégi, erősen lepusztult hegység, amelynek déli sarkát az Olimposz ékesíti. Szerbia közepét foglalják el ezek a hegyek, északon alacsonyabbak, dél felé fokozatosan emelkednek. Keleten a Morava széles völgye kíséri ezt a hegyvidéket, majd ettől is keletre a Nyugati-Balkán láncai kanyarodnak föl Bulgáriából az Aldunához.

A belgrádi és általában közép-szerbiai hegyvidékhez nyugaton a Dinári-Alpok láncai kapcsolódnak hozzá, még nem egészen ismert módon. Jovan Cvijic, a szerbek kitűnő geográfusa, aki most, sajnos, gonosz magyarországi izgatásokban is részt vett, azt hiszi, hogy a dinári láncok a tengerpart felől erre bekanyarodnak és egyenkint végződnek el a balkáni masszívum előtt. Nekem inkább úgy tetszik, hogy a dinári láncok párhuzamosan futnak a balkáni és horvát masszívumok délnyugati határaival és csak nagy törések szabdalják össze, különösen a masszívum közelében, így keletkeznek aztán az összetört lánchegység darabjaiból nagyszerű hegyrögök és ezek mind meredek peremmel válnak ki környezetükből.

A Dinári-Alpok láncaira nagyon jellemző, hogy túlnyomó bennük a mészkő. Az egész hegység, úgy látszik, valamikor már egyszer le volt pusztítva a tenger színéig. A gyűrődött rétegek nagy boltozatainak felső záródása rendesen hiányzik s az egész hegység tökéletlen síksággá pusztult, körülbelül a geológiai harmadkor végén. A lepusztult hegység azonban ismét felemelkedett, összetöredezve, egyes részei magasabbra, más részei alacsonyabbra s a töredezés következtében keletkezett rögök teteje most fensíkszerű magaslat, éles peremmel mindenféle meredek lejtővel.

Ezeket a magas tetőket hívják planinának. Ilyen pl. a Cser-planina, Szerbia nyugati szélén, a Drina kanyarulatában. Mindegyik valóságos felleghár.

A mészkőből épült planinákra a víz munkája nem olyan, mint más kőzetből álló hegyeken. A mészkő könnyen oldódik az esővízben s a rétegek repedéseibe behatoló víz tágas földalatti sikátorokat és utakat mos. A felszínre hulló eső mind eltűnik a szikla réseiben, s a hegy lábánál jön elő tekintélyes források alakjában.

Ezt a tüneményt karszt-tüneménynek nevezzük, mert épen a Dinári-Alpok Karszt nevezetű részén, a Quarnero fölött van a legerőteljesebben kifejlődve.

Szerbia nyugati oldalán a mészkő és ezzel az igazi karszt-jelenség már kevesebb, de annál hatalmasabb Boszniában, Hercegovinában, Novipazarban és Montenegróban. Ez országok területének legnagyobb része nagyszerű karsztos planina. Ez hirtelen végződik el Dalmáciában, meredeken zuhan le a tengerre. A cattarói öblök is berogyott poljék, olyanok, mint a Buccari-öböl, de berogyásuk olyan mély, hogy elöntötte a tenger. Erre az öbölre szakad le a montenegrói planina a hírhedt Lovcsen-heggyel, ahonnan a montenegróiak próbálják lövöldözni Cattarót.

Szerbiában már nem ilyen erős a karsztosodás, de azért ott is van mészkőszikla, nehezen

járható karr-mező, éles peremű planina elég.

Hadműveleteink Szerbiában ezen a mészköves területen folytak. A völgyek szűkek, a planinák peremei meredek, egy-egy sziklafokon néhány ember századokat tartóztathat föl. Az erősen összeszabdalt, tarka hegyvidéken az előőrsi szolgálat meg a felderítés roppant veszedelmes.

Itt bizony rettenetes nehéz a küzdelem.

A Macsva síkságán előrenyomuló katonáink eleinte ingoványos, fűzesekkel szegélyezett, mindenféle árokkal és mederrel összeszabdalt, elég festői síkságon törtek előre Sabác felé. Temérdek falu szétszórt vályogviskói, nádfödéllel fedett kunyhói közt vezetnek minden kritikán aluli rossz utak. Sabác már előugró fokon, a Száva terraszán áll, árvíz fölött s így könnyebben védhető helyen. De innen délre kezdődik csak a nehézség! A völgyek tele vannak elszórt, apró falvakkal, gyümölcsösökkel, különösen szilvafákkal, a hegyek kopárok, azokon napégette sziklák fehérlenek, mögöttük ki tudja, hány szerb katona rejtőzködik rettenetesen fölfegyverkezve.

Ha ezen a mészköves vidéken túl járnak katonáink, a belgrádi hegyvidéken és Kragujevác táján, akkor már sokkal könnyebb dolguk lesz. Igaz, hogy sűrűbben lakott vidékre jutnak, de jobb az utak, lankásabbak a lejtők, nincs annyi bűvőhely. S ha csatárláncunk a széles Morava-völgyön is operálhat, akkor gyorsan juthat előre Nis felé, amelynek elfoglalásával azt mondhatjuk, hogy Szerbia megszűnt lenni.

Egészen más arculata van az északkeleti harctérnek. Itt, tudjuk, hogy a Kárpátok lába közvetlenül érintkezik az orosz táblával. A Kárpátok sűrű fenyveserdővel borított hegyláncai északkelet felé fokozatosan alacsonyodnak s körülbelül Przemysl, Szambor, Kolomea, Czernovitz vonalán elvégeződve, érintkeznek az orosz táblával.

A Szán és a Dnyeszter közt a vízválasztó a mélyedésben Przemysl és Szambor közt van. A ki itt hatol előre Lemberg felé, annak nem kell átkelnie egyik folyón sem.

De a mint Lemberg felé közeledik, szabálytalan halmok tűnnek föl, amelyek durva, éles homokból, kődarabokból állnak. A kövek alaposabb vizsgálat után csodálatos dolgot mondanak el.

Ezek a durva nagy kavicszemek, amelyekkel Lemberg és Kiev mellékutcai vannak kövezve, Skandináviából valók. A frissen kiszedett kavicsok felszínének karcolásai elárulják, hogy ezeket a jég hozta ide. Egész eddig terjedt, legnagyobb kiterjedése idején, a skandináviai jégtakaró. Ez itt a legszélső morénája, ehhez tartoznak ezek a nagyon elpusztult, rendetlen halmok. Ezeken a halmokon próbáltuk feltartóztatni az oroszokat Ravaruszka, Lemberg és Grodek vidékén, de sikertelenül. Sokkal jobban ismertek itt minden halmot a muszkák, hogysem kétszeres vagy háromszoros túlerőjükkel szemben megállhattunk volna. Csak a Kárpátok lábánál hirtelenebbül emelkedő térszín-lépcsőkön sikerült megállítani okét, azokat a seregeket pedig, amelyek a Kárpátok láncai közé bemerészkedtek, meg lehetett verni, mert ott a szűk szorosokban a túlerő nem egykönnyen juthat érvényre.

A Szán és a Dnyeszter mellékvizei mind. 30–40 méter mély, nem nagyon széles árokban folynak. A vízszintes rétegek közé bevágódott, ilyen meredek-falú völgyeket kanyonoknak nevezzük. Sekély kanyonok ezek, a meredek lejtőjű kanyonfalakon a rétegeket szépen lehet látni. Minden ilyen árkon nehéz keresztül jutni s mindegyik egy-egy természetes akadály a felvonuló hadseregek előtt. De nem jó térszín a védekezésre. A kanyonok fölött, fenn a síkságon messze ellátni s nincs fedezék, csak lenn a mély árokban, de ott meg nagy veszedelemben van minden hadsereg. Ezért itt, a Dnyeszter északi oldalán, ha egyszer sikerül hátraszorítani az oroszokat, azok gyorsan fognak visszavonulni Tarnopol felé, míg Lemberg környékén a moréna-halmokon nehezebb lesz a kiszorítás, mert ott jól lehet védekezni.

Ahol a Szán betorkollik a Visztulába, ott megváltozik a vidék jellege.

A Visztula Krakó vidékéről jó s nagyot kanyarodva fordul ki Lengyelországba Varsava

felé. Erre a kanyarulatra a Lyszagora nevű alacsony hegyvidék kényszeríti. Ez a hegyvidék már nem tartozik az orosz táblához. Ez nagyon lekopott. Annyira lepusztult, hogy legnagyobb része már majdnem teljesen síkság, csak még középső része emelkedik valami 600 m. magasra. Még kevésbé festői, mint a Bakony, annyira lankásak a lejtői.

Innen északra olyan vidék kezdődik, amely már minden tekintetben hasonlít a német síksághoz. Valamikor a pleistocen-korban, tehát akkor, amikor a mammut élt a földön s az ember már vadászott rá, itt Varsava vidékén nagy folyó eredi. Ez szedte fel a Visztula, az Odera, az Elbe vizeit s az Elbe-torokban érte el a tengert. A berlini Spreewald mocsarai ennek a folyónak a maradványai. A folyóvölgy északi oldalán széles zónában terül el a Baltitenger partjáig az úgynevezett Tóhátság (Seenplatte). Ez nem más, mint a skandináviai jégtakarónak leghosszabb ideig tartó kiterjedése alkalmával hátra- " hagyott moréna-rendszere. Csupa moréna-törmelék, az egyenetlen halmok közt száz és száz apró tó csillog. Mecklenburg, Pommeránia, Nyugati- és Keleti-Porosz-tartomány területe van ezen a hepehupás, egyhangú, de szépen művelt, sűrűn lakott vidéken. Tovább folytatódik Oroszországban, az Ihnen- és Pejpusz-tavak vidékére és ott sem oroszok laknak rajta, hanem lívek és esztek, meg németek.

A Tóhátság moréna-vidéke meg a Podoliai-hátság moréna-vidéke közé nagy síkság van befoglalva, amelyen, úgy látszik, gyorsan húzódott vissza a skandináviai jégtakaró, mert nem sok törmeléket hagyott hátra. Ellenkezőleg, ez a vidék annyira mély, hogy alig tud róla a víz lefolyni. Csúnya, mocsaras terület. Nagyon gyér népesség lakik rajta s helyenkint nincs út, amely átvezetne az ingoványokon. Ez a Pripjet-folyó vízvidéke, a híres Rokitno-mocsárvidék.

A lengyel síkság legészakibb részein, ott, ahol a Tóhátsággal érintkezik, tehát Kelet-Porosz-tartomány déli határain megint rossz lefolyású terület van. Ezt nevezik Mazurifeneknek. Ingoványos, vizenyős lapály ez, amelyen a reászorított sereg többé mozdulni sem tud, mert az utak járhatatlanok, a rétek, mezők oly vizenyősek, hogy a ló szügyig, az ágyúk tengelyig sülyednek bele. Ettől északra sűrűn egymás mellett száz és száz tó rejlik a moréna-halmok között. Ha ide valami hadsereg betéved, föltétlenül elveszett. Itt fogta meg Hindenburg a betörő muszkákat s 70,000 darabot hajtott haza fogolyként.

Amíg a német hadsereg fel nem szabadul, addig nekünk nincs más feladatunk, mint Galíciában feltartóztatni az oroszokat, lekötni seregeiknek akkora részét, hogy Németországot ne tudják túlerővel támadni. Nehéz feladat, de eddig sikerült. Előre látható volt, hogy Galíciát nem tudjuk tartani, de elég nyugodtak lehetünk, hogy józan észszel nem fogják megkísérelni a Kárpátokon keresztül való komoly betörést. A Kárpátok hágóin, szoros völgyein tízszeres túlerőnek kellene benyomulnia, ha maradandó sikert akarna elérni. Az utakon a seregek annyira elnyúlnak, táplálásuk és municióval való ellátásuk oly nehéz, hogy ez óriási túlerő nélkül borzalmas katasztrófába

sodorhatja a betörő sereget. Uti exemplum docet!

Legszebb, legértékesebb, legsűrűbben lakott harctér a francia-német harctér. Rengeteg ipari tevékenység, bámulatosan sűrű lakosság, gyönyörű kultúra hazája ez. Végtelen kár, hogy oktalan politikával ilyen pusztulásba sodorták ezt a gyönyörű megbecsülhetetlen, értékű vidéket!

De a terület rendkívül érdekes és a földrajznak valódi gyönyörűsége, hogy bemutathatja, milyen szoros kapcsolatban van a geográfia a történelemmel.

A ki az elmondandókat jó térképen nem átalja figyelemmel kíséreni, azt hiszem, minden regénynél érdekesebb dolgokat tud meg.

Franciaországot öt darabra lehet bontani földrajzi jellege szerint. Északnyugatra elaggott, szenilis halomvidék van. Ez mint félsziget nyúlik be a tengerbe s Bretagne néven ismerjük.

A második darab a Plateau Central, vagyis a Centrálisfelvidék. Ez is teljesen lepusztult, ez

is csak tönkje a hajdan hatalmas hegyóriásnak. Lepusztulása után kissé kiemelkedett, még pedig keleten jobban mint nyugaton. Keleti meredek peremét nevezik Ce-veneknek. Ez a Rhône völgyére néz. Nyugat' felé lankásan simul el, északon néhány izolált halommal végződik.

A két nagy halom vidék meg az Alpok közé három medence illeszkedik. Délen van a Rhône medencéje, a gyönyörű -Provence, amelyet eddig szerencsére nem érintett a háború borzalma. A Centralis-felvidék, a Pireneusok és Bretagne közé öbölként nyúlik be a Garonne-medence. Hajdani tengerből ez, de kitöltötték a tengeri lerakódások.

Végül Bretagnetól keletre, a Centralis felvidék északi oldalán van a Párizsi-medence, Franciaország legnagyobb, legérdekesebb földrajzi egysége.

Ez is tengerből volt. Egymásután rakódtak le benne a különböző korok és korszakok tengereinek üledékei s mindig kisebb és kisebb térre szorult. Aztán az egész terület kiemelkedett és természetesen pusztulni kezdett. A pusztulásnak az lett a következménye, hogy a tengeri rétegek elvékonyodó szélei lekoptak, s most minden réteg meredek lépcsőfokkal végződik az idősebb fölött.

Mintha egy nagy tálba kisebbet tennénk, aztán ebbe egy nagy tányért, majd kis tányért, végül egy kis csésze-alját. Mindegyik tányér pereme lankásan lejt befelé és hirtelen végződik el kifelé. Kívülről hatolva a tányér közepe felé, mindig egy-egy meredek lépcsőfokon kell felemelkednünk s azután lankásan lejt a térszín a következő tányér meredek széléig.

A triász, jura, kréta és eocén korok rétegei fekszenek itt is egymásban. Az eocén-rétegek már csak egész kis területet foglalnak el s ennek közepén van Párizs.

A csodálatosan szabályos Párizsi-medencét kelet felől a Közép-német hegyvidék három darabja határolja, a Vogézek, a Haardt meg a Rajnai-Palahegység. Csak egészen északkeleten, Belgium felé nincs éles határa, ott a Párizsi-medence alig észrevehető kis földhátal megy át a Hollandi-medencébe.

A rajnai Palahegység épen olyan hegytönc, mint a Centrális-felvidék. A Rajna ketté vágja a híres coblenzi szorossal, amelynek legfestőibb részén áll a Loreley-szikla. Ez a szoros nagyszerűség szempontjából nem is hasonlítható a mi Aldunánkhoz! Még a visegrádi szoros is szebb. Gyönyörű rajta csak az a mesés kultúra, amely minden talpalatnyi földet munkába vett, aztán az a sok festői rom, régi város és emlék.

A felvidéknek nyugati részét a Mosel folyó völgye -megint ketté vágja. A déli darab a Hunsrück, az északi Eifel és ennek nyugati része az Ardennek. Ez már francia és belga területre nyúlik át. Egyhangú széles hátakból álló felvidék ez, az Ardenneket leginkább erdő fedi. Itt hadsereget keresztülvinni a Rajna felől igen nehéz volna.

A rajnai Pala-hegység északi lábánál dús kőszéntartalmú rétegek fekszenek. Ezen a zónán van Földünk egyik legsűrűbben lakott területe, mert a kőszén jelenléte következtében itt hatalmas ipar fejlődött ki. Franciaországban Lille, Roubaix, Valenciennes környéke tartozik ide, Belgiumban Charleroy, Namur, Lüttich vidéke. Németországban Köln tájékán kissé mélyre sülyedt a kőszén, de innen északkeletre megint megvan s ott fejlődött ki Düsseldorf, Elberfeld, Barmen, Krefeld, Essen, Dortmund stb. ipara, körülbelül egész Hannoverig.

A Párizsi-medencébe tehát kelet felől három bejáró van. Az egyik lenn van a Vogézek déli végén, a Vogézek és a Jura-hegység közt. Ez az úgynevezett belforti kapu, mert ezt a bejárót védelmezi Belfort rettentő erőssége. A másik nyílás a Vogézek és a Pala-hegység előtt szigetként kiemelkedő Haardt-hegység közt van. Ezt nevezzük saarbrückeni kapunak. Tágas rés ez itt, kényelmes átjáró a Rajna völgyéből. Itt mennek át a legfontosabb vasútvonalak Közép-Európából Párizs felé.

A harmadik nyílás a legnagyobb. Ez Belgiumon át vezet.

De akármelyik nyíláson menjünk is be, okvetetlenül lépcsőszerű hegypárkányokon kell fölemelkednünk, ha Párizsba akarunk átjutni.

Így pl. a Közép-Rajna medencéjéből, Frankfurt és Strassburg vidékéről először meredek

lejtőn kell felkapaszkodnunk, hogy feljussunk a saarbrückeni lapályra. Azután más lépcsőfokok következnek Lotha-ringiában. Az első nagyobbban áll Metz erőssége, meg Longwy vára, a következőn Verdun és Sedan, a harmadiknak a lejtőjét hívják Argonneiv erdőknek, a következőn van Chalons vagy Catalaun, azután valamennyi közt tán a legnagyobb Reims. A legutolsón van Compiègne, Soissons és Fontainebleau. A ki ezt az utolsó lépcsőfokot elfoglalta, az benn van Párizsban.

Mindegyik ilyen perem valóságos sánc módjára védelmezi Párizst. Mindegyikhez véres események, a történelemnek nagy fordulatai fűződnek. Aetius római seregei Catalaunnál tartották föl Attila hordáit, az Argonnei erdőkben a francia forradalmárok sans culotte csapatai fogták meg a császáriakat, Sedannál próbálták a franciák utoljára feltartani a németeket. Tudjuk, milyen katasztrófával végződött. Sok Vauban-féle erődítmény volt ezeken a peremeken (Oudenarde, Ramilliers stb.), itt vannak most Verdun, Reims, Laon, Longwy, Maubeuge, délebbre pedig Toul, Nancy, Epinal és Langres óriási erődéi. Ezek most jól fel tudták tartóztatni a németeket.

Gyönyörű szép vidék ez! A legszorgalmasabb földművelés, hangyaszorgalmú gyári és kézmű-ipar virágzik itt. Rossz földek csupán a krétakori mészkőablán vannak. Ezt mezőségnek, Champagne, nevezik Bicskanyitogató rossz bor termett itt, de segítettek rajta a franciák. Nem hagyták egészen kiforrni, hogy ne legyen olyan savanyú, aztán azon pezsgő állapotban lefojtották. Így el tudták adni rabvállaló rossz borukat, sőt világcikké lett.

A gondosan művelt földek közt pompás utak, sűrű vasúthálózat vezet, gyönyörű régi városok, kastélyok, remek templomok ékesítik az amúgy is bájos tájképeket s fáj az ember szíve, ha arra gondol, hogy milyen kegyetlen pusztulás lehet most ezen a vidéken, mennyi érték, mennyi tőke ment itt tönkre!

Belgium és Franciaország tengerparti vidékei nagyon alacsony területek.

Oly sűrű itt a népesség, mint talán sehol máshol Európában, legalább ilyen nagy területen nem.

Ez a sűrű népesség csakis iparos tevékenységének köszönheti létét, ez az, iparos tevékenység meg a szén- és vasbányák eredménye, úgy mint Angliában és Németországban az említett, nagyon sűrűn lakott vidékeken.

Ez a terület itt Belgiumban és környezetében az, amely a most dúló háborúban legtöbbet veszít közvetlenül a harcok következtében. A világ legműveltebb, legszebb, legrendezettebb területei ezek s igazán mondhatjuk, hogy az egész világot fájdalmasan érinti az a sok pusztulás, a mi itt dúl. Nem a pusztítóknak feltüntetett németek az okai ennek, hanem azok a tudatlan entente-politikusok, a kiket geográfiai ismereteik hiányossága miatt rászedett az orosz hitegetés. A következmény aztán az, hogy igazán világháború lesz belőle, de nem a mi rovásunkra.